

XVI. YÜZYILDA OSMANLI MAHKEME KAYITLARINDA ATLARIN KORUNMASI

Horses Protection in the Ottoman Court Records in the XVIth Century

Nurdan KIRIMLIOĞLU¹

¹ Yrd.Doç.Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

ÖZ

Hayvanlara tarih sürecinde oldukça önemli ayrıcalıklar tanıyan ve değer veren Türkler İslamiyet'ten önce ve sonra toplum hayatında ata büyük önem vermişlerdir. Osmanlı Devleti'nde özellikle atlara ayrı bir özen gösterildiği, hayvanların yararlanması için vakıflar kurulduğu, yük hayvanlarının iyi kullanılmaları için emirnameler yayınlandığı bildirilmektedir.

Osmanlı tarihi araştırmaları bakımından önemli belgeler olan Kadı Sicilleri, kadı'nın karar ve eylemlerine yönelik tuttuğu kayıtları içeren defterlerdir. Osmanlı toplum yapısıyla ilgili çalışmalarda vazgeçilmez kaynaklardan biri olarak, incelenen dönemin yaşam dinamiklerinin tümünü bu kayıtlarda görmek mümkündür. Bu çalışmanın amacı, hayvan hakları ve korunmasına ilişkin belgelerin Batı dünyasına kıyasla tarihimizde daha eski zamanlara dayandığına dair kanıt sağlamaktır.

Çalışmada, İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 (H.919-927 / M.1513-1521) ve 2 Numaralı Sicil (924-927/1518-1521) incelenmiş, Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılı içerisinde hayvanların korunması ve gönencine yönelik aldığı kararlar içinde atların korunmasına yönelik belgeler belirlenerek İstanbul Müftülüğü Şer'iyeye Sicilleri Arşivi ile yapılan yazışmalarla temin edilmiş, transkripsiyonları yapılmış ve analiz edilmiştir.

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil defterine kayıtlı 822 belgenin 16'sının, 2 Numaralı Sicil defterine kayıtlı 902 belgenin 28'inin atların korunmasına ilişkin olduğu görülmüştür.

Bilinenin aksine adı geçen belgelerden yola çıkılarak hayvanların hakları ve korunmaları ile ilgili belgelerin tarihinin batı dünyasından yaklaşık 500 yıl öncesine dayandığını belgelemek mümkün olmuştur.

Anahtar kelimeler: Kadı Sicilleri, atların korunması, hayvan hakları

ABSTRACT

The Turks who gave very important privileges and value to the animals throughout history gave great importance to the horses in the community life before and after Islam. It is stated that in Ottoman State especially the horses were well taken care of; foundations were established for the animals' benefit and mandates were issued for the well use of the draught animals. The Qadi Registries, which are important documents for Ottoman historical researches are the books, containing registries regarding the decisions and activities of the qadi. It is possible to see the whole life dynamics of the period examined in these registries as one of the indispensable sources in the studies on Ottoman society structure. The objective of this study is to provide evidence regarding the fact that the documents concerning animal rights and protection are dated to earlier times in our history than in the western world. In the study, the Registries numbered 1 (H.919-927 / M.1513-1521) and numbered 2 (924-927 / 1518-1521) of the Qadi Registries of Istanbul Uskudar Court were examined and the documents concerning the protection and welfare of the horses within the decisions taken in the XVIth century by the Ottoman State were determined and obtained through the correspondences with the Court Records Archive of the Office of Istanbul Mufti; their transcriptions were made and analyzed. It is seen that 16 of the 822 documents registered in the Registry Book numbered 1 and 28 of the 902 documents registered in the Registry Book numbered 2 of the Qadi Registries of Istanbul Uskudar Court are related to the protection of the horses. Contrary to popular opinion, starting from the documents in question, it has been possible to document that the documents regarding the rights and the protection of the animals are dated to approximately 500 years before the western world.

Keywords: Qadi Registries, protection of horses, animal rights

Lokman Hekim Dergisi, 2017;7(2):95-109

Geliş Tarihi - Received: 15.01.2017; Kabul Tarihi - Accepted: 11.03.2017

İletişim - Correspondence Author: Nurdan Kırımlioğlu Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Meşelik/Eskişehir – Türkiye, nurdank@ogu.edu.tr, nurdankirimli@hotmail.com

Giriş

İlk çağlara kadar uzanan insan ve hayvan ilişkisi zaman içerisinde değişim göstererek varlığını sürdürmüş, insanın fiziksel, duygusal ihtiyaçları ve inançları doğrultusunda hayvana yüklenen anlamlar, yapılan tanımlamalar, hayvana karşı tutumun ve bakış açısının belirleyicisi olmuştur.

Medeniyetler tarihine bakıldığında insan, hayvan ve evren arasındaki güçlü bağ birçok noktada dikkat çekmektedir. Milattan Önceki dönemlerde Avrasya'da en temel hayat tarzının avcılık ve toplayıcılık olduğunu, insan ve hayvanlar arasında güçlü bir bağın olduğunu gösterir birçok kanıt bulunmaktadır. Bu güçlü bağ, insanlar arasında sosyoekonomik sınıfların ortaya çıkmaya başlaması, evcilleştirilen hayvan türlerinin artması ve iklim şartlarının değişmesiyle beraber "göçebelik" adı verilen bir hayat tarzını doğurmuştur. Genel olarak göçebe uygarlığının her yönüyle gelişmesini sağlayan ve araç kullanımı kadar etkili olan hayvanlardan biri de "at"tır.¹⁻⁴ Küçükbaş hayvanlar ve sığırlar, attan önce evcilleştirilmelerine rağmen at kadar toplum ve ülkelerarası siyasi, ticari ilişkilere damgalarını vuramamışlardır. At sayesinde ülke sınırları değişmiş, toplumların birbirini etkileme ve etkilenme süreci hız kazanmıştır.⁵ Eski göçebe topluluklar yeryüzünün her yerinde ürettikleri bilgi ve beceriyi atın süratli hareketi ile birbirlerine taşımışlardır. İnsanoğlu at sayesinde ürettiklerini değiştirme, geliştirme ve sosyokültürel alışveriş imkânı bulmuştur. Bu açıdan insanlık tarihinde iktisadi ve siyasi olayların gelişmesinde atın yardımcı rolü olduğu söylenebilir. Doğrudan devlet ve cemiyetlerin kuruluş ve gelişmesinde at etkili bir rol oynamıştır. Göçebe topluluklarının hayatında atın hızlı, güçlü, çevik ve asaletli özelliği de ata karşı özel ve duygusal bir yaklaşım ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁻⁴

Tarihsel süreçte Eski Türklerin yaşam şekilleri nedeniyle doğayla iç içeliği hayvanlarla olan ilişkilerini büyük ölçüde etkilemiş, içinde buldukları tüm dönemler boyunca hayvanları yaşamları içine ortak etmiş, hayvanlara ilişkin duyarlılıkları göze çarpmıştır. İnsan hayatı içindeki fonksiyonu sebebiyle at, kültürümüzü oluşturan unsurların birçoğunda değişik yapı ve şekillerde varlığını sürdürmüştür. Tarihi süreç içerisinde gelişen ve çeşitlenen atlarla ilgili değerler, kültürü oluşturan unsurların, Türk insanı ve düşünüşünün, iktisadi ve sosyal yaşantısının yansımaları olmuştur.⁶

Asya Türkleri'nin destanlarında önemli bir yere sahip olan atların 12 hayvanlı Türk Takvimi'nde 7.yıla adını verdiği görülmektedir. Şamanlığı kabul eden Türklerle Moğolların inançlarına göre at gökten inmiştir. Yakut Türklerine göre de kahramanların atları güneş aleminden gelir. At kahramanların yardımcısı ve silah arkadaşıdır.⁷

Tarih sahnesine at sırtında giren Türkler, bu asil hayvanı her zaman değerli bir varlık ve can yoldaşı olarak görmüştür. Tarih, Orta Asya bozkırlarında vahşi sürüler halinde bulduğu bu soylu hayvanı evcilleştiren ve ona ilk gönül verenlerin Türkler olduğunu belirtmektedir.¹⁻⁴

Türk kültürünün birçok unsuru da atla insanın birbirine yakınlığı ve dostluğunu göstermektedir. Atın Türk ve Türk halkları tarihinde oynadığı rol Türklerin ata karşı özel bir dünya oluşturmalarının başlıca sebeplerinden biri olmuştur.⁶ Bu yakınlık ve dostluk değerlik şekillerde ifade edilmiştir. Atlarla insanlar arasında benzerlik kurulmuştur. Dede Korkut Destanı'nda Aruz Koca at ağızlıdır. Manas'ın yiğitlerinden Acıbay aygır yanaklıdır. Köroğlu tek başına yok gibidir. Onu anlamlı kılan kimliği ve kahramanlığına nitelik kazandıran asil unsur Kır At'tır. Köroğlu Tanrı'dan evlat yerine Kır At'ı dilemiştir. At Türk'e kardeşi kadar yakındır. "Yiğit yiğidin gardaşı /At yiğidin öz gardaşı"dir. Türklerde atla-insan veya atla-yiğit birbirlerini tamamlayan unsur olarak görülür. At murattır, insanın gerçek ve düş dünyasının zenginliğidir.

At insanı amacına ulaştıran, hayal dünyasını gerçeğe dönüştüren, uzak diyarlarda bulunan hedeflere insanı yaklaştıran ve buluşturan varlıktır.^{1-4,8}

Atın evrende önemli bir canlı olduğu, ona bir dost gibi yaklaşılması, dinlendirilmesi, bakımının yapılması vurgulanmış, isyan, ihanet, adam öldürme, zina suçlarının yanı sıra bağı bir atı çalma suçu da ölümlerle cezalandırılmıştır.^{1-4,8}

İslamiyet'ten önce Türklerle ilgili birçok efsane, destan ve hikâyede at, sahibinin yakın arkadaşı, zafer ortağı, en değerli varlığı sayılmıştır. Savaşta yararları sebebiyle kuvvet ve kudretin simgesi olmuş, at sürüleri zenginliğin belirtisi olarak görülmüştür.⁸

İnsan topluluklarının hayatlarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları hakların, diğer canlılar için de sağlanmasını emreden İslamiyet de bunu insanların sorumluluğuna vermiştir.⁹ İslam düşünce sisteminin temelini oluşturan Kur'an-ı Kerim ve Hz.Muhammed'in hadislerinde hayvanların çokça zikredilmesinin sebepleri; diğer yaratılan varlıklar gibi hayvanların da Allah tarafından yaratıldığını hatırlatmak, belirli hayvan türlerinin insanların istifadesine sunulduğuna işaret etmek, insanların hayvanlardan faydalanması konusundaki usulleri hukuki açıdan düzenlemek, hayvanları kurban ve zekat konusu yaparak insanın onlar aracılığıyla da Allah'a yaklaşmasını sağlamak, hayvanların sadece Allah adına kurban edilebileceği inancını yerleştirmek ve kurbanlık hayvan türü sayısını en aza indirmek, hayvanların haklarına saygı duymayı öğretmek şeklinde açıklanmaktadır.¹⁰

Hz. Muhammed, hayvanların korunması, onlara merhamet ve şefkat gösterilmesini ön plana çıkarmış, eziyet edilmesi, aşağılanması ve zulüm yapılmasını yasakladığını, ayrıca hayvan sahiplerinin sadece ihtiyaç süreleri kadar hayvanlara binebileceklerini belirtmiştir.¹¹

İslamiyet'ten sonra kendisine yeni özellikler eklenen at, Türkler için önemini her zaman koruyan bir hayvan olarak tanımlanmış, uzun ömür, mutluluk, refah, doğruluk, şöhret, iyilik ve soyun devamlılığının sembolü olarak kullanılmıştır.⁸

Osmanlı devletinde İslam hukuku hükümleri uygulanmakta bu hükümlerin içinde hayvanların korunması ve gözetilmesi konusundaki yaptırımlar ise dikkat çekmektedir. Eski binaların ve mabedlerin çatılarında kuşların barınabilmeleri için özel kuş evleri yapıldığı ve kuşların dış tehlikelerden uzak şekilde buralarda barınmaya devam ettikleri, leyleklere yarı kutsallık tanındığı, sokak kedi ve köpeklerinin korunduğu, özellikle atlara ayrı özen gösterildiği,¹² hayvanların yararlanması için vakıflar kurulduğu ve yük hayvanlarının (özellikle at) iyi kullanılmaları için emirler yayınlandığı bildirilmektedir.¹³

İslamiyetin gelişmesine paralel olarak ortaya konulan çeşitli eserler içinde yer alan baytarnamelerin de özellikle atlarla ilgili olması ve atçılık kısmının mümkün ölçüde uzun tutulması atın sosyal, ekonomik, askeri vb. güç kaynağı olarak Türk insanının hayatı içindeki yerini göstermektedir. Sözlü kaynakların yanısıra, Arapça'dan yapılan çevirilerden de yararlanılarak hazırlanan baytarnameler (Tercüme-i Baytarname, Kitâbü'l-Hayl ve'l-Baytara, Kitâbü'l-Falaha, Tuhfetü'l-mülûk ve's-selâtin vb.) Osmanlı dönemi hayvan hekimliğinin birer aynasıdır.^{6,14,15}

Çalışmada, İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi'nde bulunan İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi bir (1) Numaralı (H.919-927 / M.1513-1521)^{xvi} ve iki (2) Numaralı (924-927/1518-1521)¹⁷ Sicil incelenerek Osmanlı Devleti'nin, XVI.yüzyıl içinde hayvanların korunması ve gönencine yönelik alınan kararlar ve bu kararlar içinde, özellikle, Türklerin hayvanlarla ilgili inançlarını, yaşadıkları göçebe bozkır hayatı ve kültürü şekillendirdiğinden, bu hayatın temel unsurunu oluşturan ve islamî açıdan da üzerinde önemle durulan atın korunmasına ilişkin uygulamalarından hareketle, bilinenin aksine hayvan hakları hareketinin batı dünyasından yaklaşık 500 yıl öncesine tarihlendiğini belgelemek amaçlanmıştır.

Materyal ve Metot

Çalışma Materyali

Üsküdar Mahkemesi Bir Numaralı Kadı Sicili 917–927/1513–1521 seneleri arasında Üsküdar mahkemesinden verilen hüccetlerin suretlerini kapsamaktadır. Defter 30x13 cm ebadındadır. Defterde beyaz bir kâğıt kullanılmıştır. Varak usulü ile numaralandırılmış olan defter 120 varaktır. Defterin orijinal cildi yoktur. Defterde birkaç farklı yazı çeşidi vardır. Hüccetlerin sonunda yer alan şahitlerin kısmında hücceti kaydeden kâtibin kendisini “katibu’l-hurûf” ünvanı ile kaydetmesi sicili yazan katiplerin tespitini kolaylaştırır. Defterde adı geçen katipler Ahmed, Cafer b. İbrahim, Abdullah ve Hayrettin’dir. Sicilde yazı dili Türkçe’dir. Hükümler arasında 1,2 cm’lik mesafe bırakılmıştır.¹⁶

Üsküdar Mahkemesi İki Numaralı Kadı Sicili 924–927/1518–1521 seneleri arasında Üsküdar mahkemesinden verilen hüccetlerin suretlerini kapsamaktadır. Defter 29x11.5 cm ebadındadır. Defterde su yollu ve aharlı beyaza çalan renkte kâğıt kullanılmıştır. Varak usulü ile numaralandırılmış defter 131 varaktır. Defterin genelinde farmalar düzgün, yazı okunaklıdır. Yazı sitili ilmiye mensuplarının klasik yazı türü olan taliktir. Hüccetler arasında boşluk bırakılmamıştır.¹⁷

Defterin her ikisinde de kurt yenikleri bulunmaktadır. Özellikle sayfaların üst tarafları yıpranmış durumdadır.^{16,17}

Çalışma Metodu

İstanbul Müftülüğü şer’iyye Sicilleri içinde yer alan İstanbul Üsküdar Mahkemesi bir ve iki Numaralı Kadı Sicili defterlerinde yer alan siciller hayvanların korunması ve hayvan gönenci temel alınarak taranmış, tarama sonucunda saptanan belgelerden Osmanlı toplum yapısındaki önemi nedeniyle “at’a” odaklı olanlar seçilmış, belirlenen belgeler İstanbul Müftüğü şer’iyye Sicilleri Arşivi ile yapılan yazışmalara dayalı olarak temin edilmiş, Türkçe transkripsiyonları konunun uzmanları ile birlikte hazırlanmış, veriler doğrultusunda değerlendirmeler yapılmıştır.

Osmanlı şer’iyye Sicilleri

Kuruluş yılından itibaren şer’î kaza usulünü benimseyen Osmanlı Devleti’nin birinci padişahı Sultan Osman’ın ilk tayin ettiği iki memurdan birisi, kadı olmuştur. Daha sonra fethedilen her idare merkezine bir kadı tayin edilmiş, Osmanlı Adli Teşkilat yapısı ortaya çıkmıştır. Tek kadı’nın görev yaptığı bu usule şer’iyye Mahkemeleri adı verilmektedir.¹⁸ Kadı sicilleri, Osmanlı sağlık tarihi araştırmaları bakımından önemli belgelerdir. Kadı ve mahkeme bir yerde hukukun tezahürü demektir. Kadıların verdikleri ilam, hüccetlerle birlikte görevleri gereği tuttıkları kayıtları ihtiva eden defterlere “şer’iyye Sicilleri” denir. şer’iyye Sicilleri; kadı defterleri, mahkeme defterleri ve zabıt-ı vekayi sicilleri olarak da bilinir.¹⁹

Osmanlı Devleti’nde geniş yetkileri bulunan ve şer’iyye Mahkemeleri’nde yargı görevi ifa eden kişilere kadı denmektedir. Osmanlı hukukçuları kadıyı, insanlar arasında meydana gelen dava ve anlaşmazlıkları şer’î hükümlere göre karara bağlamak için devletin en yüksek icra makamı olarak tariflemektedir. Kadılara hâkim veya hakim’üş şer de denilir. Osmanlı’da nahiye ve köyler dışında kalan diğer idarî merkezler aynı zamanda birer yargı merkeziydi. Her yargı merkezinde birer kadı bulunurdu. Osmanlı adlî teşkilâtının temel taşı olan kadılar, buldukları yerin hem hâkimi, hem belediye başkanı, hem emniyet âmiri, bazen hem mülkî âmiri ve hem de halkın her konuda müracaat edebileceği sosyal güvenlik makamı olmuşlardır.¹⁹ XV. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen yaklaşık beş asırlık bir dönemin kayıtlarını ihtiva eden şer’iyye Sicilleri,

Osmanlı toplum yapısıyla ilgili çalışmalarda vazgeçilmez kaynaklardan biridir. İncelenen dönemin yaşam dinamiklerinin tümünü bu kayıtlarda görmek mümkündür.²⁰

Şer'iyeye Sicilleri, Osmanlı Devleti Tarihi'nin bütün kurumlarıyla o günün kayıtlarına inilerek tespit edilmesinde önemli olan ilk elden kaynaklardan biridir. İçerisinde başka hiçbir yerde aslı veya kopyası bulunmayan çok fazla sayıda belgenin bulunması sicillerin ne kadar değerli olduklarını gösterir. Osmanlı tarihinin kaynakları arasında arşiv belgeleri daima ana kaynak durumundadır. Şer'iyeye Sicilleri de bu yönüyle birinci derecede öneme sahiptir.²¹ Özetle bu defterler, Şer'i mahkemeler tarafından verilen her türlü ilâm, hüccet, vekâlet, vesâyet, tereke, ferman, berat gibi evrakın kadılar tarafından "Sakk-ı şer'i usulü" denilen belli bir usule göre kaydedilmesidir. Şer'iyeye Sicilleri dil, din, ırk ve renk farkı gözetilmeden bütün insanlarla ilgili olayları ve bu olayları ilgilendiren mahkeme kararlarını ve idari düzenlemeleri kapsamaktadır.²²

İstanbul Şer'iyeye Sicilleri

İstanbul Şer'iyeye Sicilleri sadece İstanbul'un değil bütün Osmanlı toplumunun aynasıdır. Dil, din, mezhep ve etnik yapı dolayısıyla kültür bakımından kozmopolit bir yapı arz eden Osmanlı toplumunun ayakta kaldığı altı asrın en az yarısında Osmanlı sulhünü gerçekleştirmedeki sırrı ve bunun dinamiklerini öğrenme şansı vermektedir.²² Üsküdar ve çevresi 1352 yılında Venediklilere yenilen Cenevizlilerin yardım talebi üzerine Orhan Gazi tarafından zapt edilmiş, Osmanlılar tarafından iskan edilmeye başlamıştır. Osmanlı hakimiyeti altındaki Üsküdar'da müslüman halkın davalarına bakmak üzere ilk olarak hangi tarihte bir kadının atandığı belli değildir. Üsküdar'ın bir müddet İstanbul Kadı'lığına bağlı olarak yönetildiği bilinmektedir. Tarihi etütler Üsküdar Kadı'lığının kuruluş tarihini 1550'lere götürmektedir. Osmanlı Mahkemelerinin hukuki ve idari faaliyetlerini belgeleyen Şer'iyeye Sicilleri arasında en düzenli koleksiyonlardan biri de Üsküdar Kadı'lığına ait olanlardır.²³

Bulgular

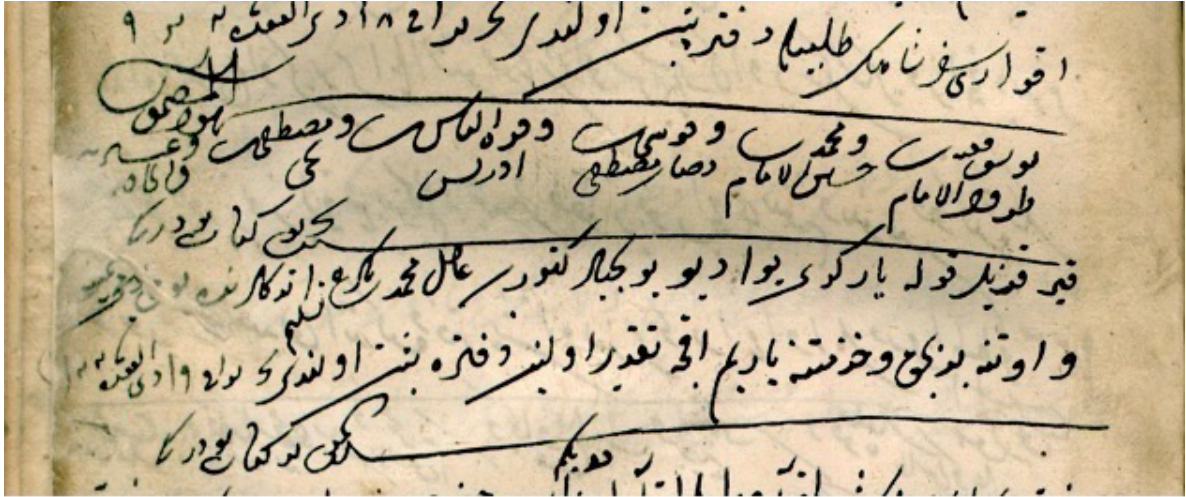
İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi bir ve iki Numaralı Sicil kayıtlarında atlarla ilgili çeşitli tutanaklara rastlanmış, bu tutanaklar incelendiği zaman, atlarla ilgili yasal uygulamalar kısmen ortaya çıkmıştır. Devlet, at da dahil olmak üzere, ehli hayvanları güç kaynağı olarak görmüş ve mümkün olduğunca yazılı yasalarla korumaya çalışmıştır.

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi Bir Numaralı Sicil defterine kayıtlı 822 belgenin 16'sının, İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi İki Numaralı Sicil defterine kayıtlı 902 belgenin 28'inin başboş gezen atlara nafaka tayin edilmesi, sahibine ya da subaşına teslim edilmeleri ve sahibi bulunmayan hayvanların satışıyla ilgili olduğu görülmüştür. Ayrıntılar Tablo-1 ve Tablo-2'de verilmiştir. Sicil defterlerine kayıtlı belgelerden örnek metinler ve transkripsiyonları Şekil-1, Şekil-2, Şekil-3 ve Şekil-4'te gösterilmiştir.

Tablo 1. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil

Belge No	Sicil No	Sicil Tarihi	Olay	Yapılan İşlem
1	4b-1	Ramazani'l-mübârek 919 Ekim/Kasım 1513	At yaralanması	Atın başkasının öküzü tarafından yaralandığı için dava açan kişiye öküzün sahibinin iki şahitle yaralamadığını belirtmesinin kabulü deftere kaydedildi.
2	6b-1	Ramazani'l-mübârek 919 Ekim/Kasım 1513	Bulunan ata bedel tayin edilmesi	Ata 400 akçe bedel, günlük 2 akçe nafaka belirlenerek deftere kaydedildi.
3	10b-1	Saferi'l-muzaffer 920 Mart/Nisan 1514	Atların teslim alınması	Emanet atları teslim alan kişiye kefil olduğu deftere kaydedildi.
4	23a-1	Cemâziyelevvel 920 Haziran/Temmuz 1514	Çalınan atın sahibine teslim edilmesi	Çalıntı atla ilgili tanıkların beyanı ve atın sahibine teslim edildiği deftere kaydedildi.
5	29b-1	Cemâziyelâhir 920 Temmuz/Ağustos 1514	Çalıntı atın sahibine teslim edilmesi	Çalıntı atın sahibinin belirlenerek teslim edildiği deftere kaydedildi.
6	32a-2	Cemâziyelâhir 920 Temmuz/Ağustos 1514	Çalıntı atın bir başkasına satılması	Çalıntı atı bir başkasına satan kişinin bu satışı kabullenmesi deftere kaydedildi.
7	35b-1	Şevvali'l-muazzam 920 Ekim/Kasım 1514	Atın sahibine teslim edilmesi	Başkasında bulunan atın sahibi tarafından tesbit edilip, kendisine ait olduğunun şahitlerle belirlenerek sahibine teslim edildiği deftere kaydedildi.
8	57b-1	Muharremi'l-harâm 922 Şubat/Mart 1516	Emanete konan atın İstanbul'a götürülmesi	Emanete konan atın İstanbul'a götürülmesi, götürülen kişinin bilirkişinin biçtiği değeri ödeyeceğini bildirmesi deftere kaydedildi.
9	64a-3	Cemâziyelevvel 922 Haziran/Temmuz 1516	Atlardan birinin emaneten birinin de parayla satın alınması	Atlardan birinin emaneten, birinin de 300 akçeye satın alındığı atların sahibi tarafından da onaylanarak deftere kaydedildi.
10	70a-3	Zilka'de 922 Kasım/Aralık 1516	Sahipsiz atın teslim edilmesi	Yolcular tarafından bulunan beygirin memura teslim edildiği, günlük otuna 1.5 akçe, hizmetine yarım akçe değer biçildiği deftere kaydedildi.
11	81b-2	Cemâziyelâhir 923 Temmuz/Ağustos 1517	Emanete bırakılan atın ölmesi	Emanete bırakılan atın hendeğe düşüp öldüğü beyanı kabul edilerek deftere kaydedildi.
12	87a-2	Rebi'ulâhir 924 Nisan/Mayıs 1518	Atın sahibine teslim edilmesi	Sahipsiz ata günlük nafaka ve tımar için 1 akçe belirlenerek sahibine teslim edildiği deftere kaydedildi.
13	92b-1	Recebi'l-mürecceb 924 Temmuz/Ağustos 1518	Sahipsiz atın satılması	Sahipsiz atın günlük 1 akçe nafaka belirlenerek bakılmak üzere birine teslim edildiği, aradan zaman geçip orada bakıldıktan sonra 180 akçeye satıldığı ve paranın bakan kişiye verildiği deftere kaydedildi.

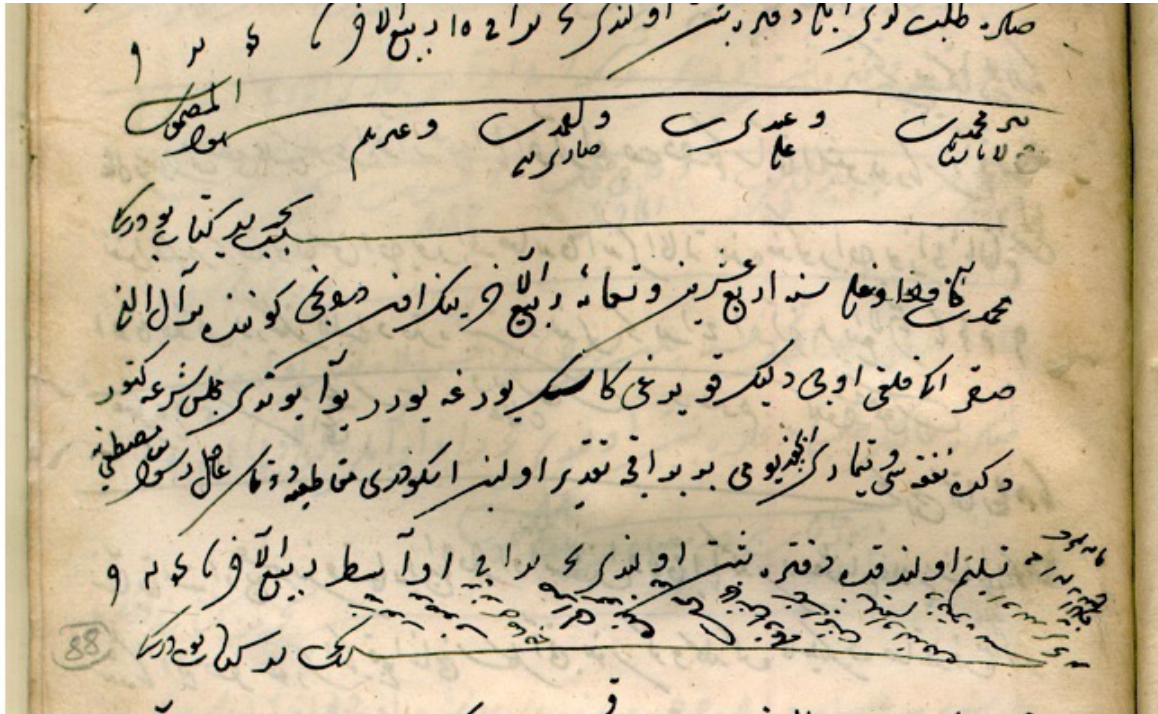
14	93a-2	Receb 924 Temmuz/Ağustos 1518	Sahipsiz atın sicile kaydedilmesi	Sahipsiz atın bulunarak sicile geçirildiği deftere kaydedildi
15	94b-1	Muharremi'l-harâm 925 Ocak/Şubat 1519	Ulak atı bedeli olarak para alınması	Yoros Subaşı'nın ulak atı bedeli olarak 200 akçe aldığı deftere kaydedildi.
16	98a-3	Şabani'l-mu'azzam 925 Temmuz/Ağustos 1519	Atın sahibine teslim edilmesi	Bulunan ata sağlık ve nafakası için günlük 1 akçe belirlenerek sahibine teslim edildiği deftere kaydedildi.

Şekil 1. Tablo-1'de 10.satırda Belge No: [70a-3] Yolcular tarafından bulunan sahipsiz bir beygirin amile teslim edildiğine ilişkin belge.

Yazma sebebi budur ki,

Kır kızıl kula atı sahipsiz diye yolcular getirip memur Mehmed b Bekir'e teslim ettiklerinde gün (...) ve otuna bir buçuk ve hizmetine yarım akçe belirlenip deftere kaydedildi. 19 Kasım/Aralık 1516

Şekil 2. Tablo-1'de 13.satırda Belge No [87a-2] Üsküdar'da bulunan sahipsiz atın sahibine teslim edildiğine ilişkin belge.

Yazma sebebi budur ki,

Mehmed b. Davutoğlu sene 1518 nisan/mayıs'ın on dördüncü gününde bir al alını beyaz lekeli (?) iki kulağı ucu delik kuyruğu kesik sarsıntısız, sakın yürüyen sahipsiz atı şer'i mahkemeye getirince nafakası ve bakımı için günlük bir(1) akçe belirlenip Üsküdar vergi memuru Resul b. Mustafa'ya teslim edildiği deftere kaydedildi.

Nisan/Mayıs 1518

Adı geçen özellikleri belirtilen atın sahibi olan saralı (?) köyünde Musa b. Taşoğlu'na teslim edildiği deftere kaydedildi.

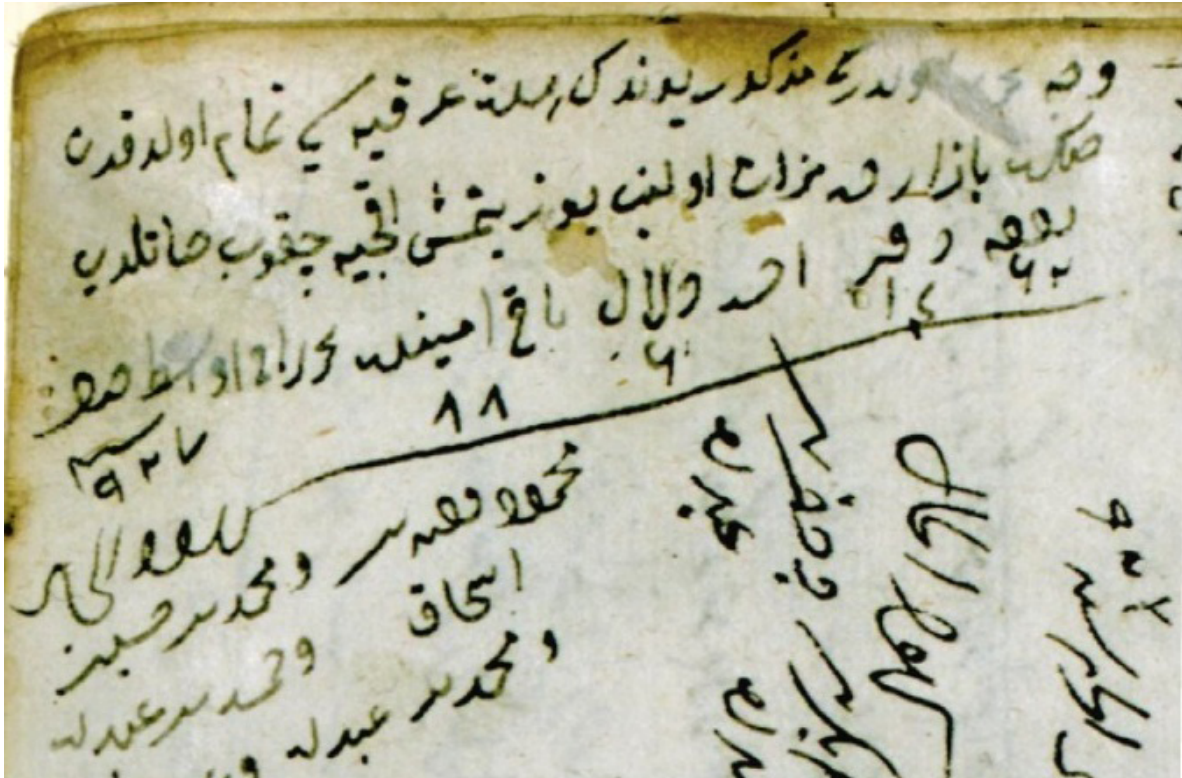
21 Nisan/Mayıs 1518

Tablo 2. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil

Belge No	Sicil No	Sicil Tarihi	Olay	Yapılan İşlem
1	16a-1	Cemâziyelâhir 925 Mayıs/Haziran 1519	At satılması	Atın 5 değil, 21 akçeye satıldığı deftere kaydedildi.
2	22a-1	Recebî'l-mürecceb 925 Haziran/ Temmuz 1519	Atın eşyalarının emanet bırakılması ve hırsızlık	Atın eşyalarının birine emanet bırakıldığı ve bu nedenle hırsızlıkla suçlanan kişinin beratına karar verildi.
3	25b-5	Receb 925 Haziran/ Temmuz 1519	Ata nafaka tayin edilmesi	Halep'ten gelirken sahibiyile birlikte yaralanan ulak ata sahibinin Üsküdar valisine başvurmasıyla günlük 1 akçe nafaka tayin edildi.
4	34b-2	Ramazan 925 Ağustos/Eylül 1519	Sahipsiz atın satılması	Sahipsiz at için 310 akçe bedel biçildiği, ata bakan kişiye kırk gün için 60 akçe, komisyoncuya 6 akçe, iki defalık kayıt kütüğü için 14 akçe olmak üzere toplam 230 akçeye satıldığı deftere kaydedildi.
5	49b-1	Şa'bân 925 Temmuz/Ağustos 1519	Emanet at için nafaka tayin edilmesi	Pendik'te ulak olarak kalan at için 68 günlük nafaka bedeli günlük 1 akçe olarak belirlenerek sicile kaydedildi.
6	81a-3	Ramazan 926 Ağustos/Eylül 1520	Sahipsiz atın satılması	Üsküdar'da sahipsiz atın, 10 akçe hizmet, 18 akçe resmi kayıt, 18 akçe komisyoncu ve 22 akçe kalıcı olarak satın alan kişiye teslimi için toplam 40 akçeye satıldığı sicile kaydedildi.
7	83b-4	Zilka'de 926 Ekim/Kasım 1520	Sahipsiz ata nafaka tayin edilmesi	Üsküdar'da sahipsiz ata 24 gün için günlük 1,5 akçe nafaka ödenmesine karar verildiği deftere kaydedildi.
8	85a-1	Muharremi'l-harâm 927 Aralık/Ocak 1520/1521	Sahipsiz atlara nafaka tayin edilmesi	Üsküdar'da sahipsiz at için günlük 2 akçe nafaka ödenmesine karar verildi.
9	85a-2		Sahipsiz atın satılması	Sahipsiz atın, günlük 2 akçe nafaka, 2 akçe defter, 2 akçe komisyoncu, 154 akçe kalıcı olarak alan kişiye teslimi için toplam 235 akçeye satılmasına karar verildi.

10	85a-3	Muharremi'l-harâm 927 Aralık/Ocak 1520/1521	Sahipsiz atın satılması	Üsküdar'da sahipsiz ata günlük hizmet ve nafaka için 2 akçe ödenmesine, sonrasında 4 akçe defter, 32 akçe kalıcı olarak alan kişiye olmak üzere, toplam 250 akçeye satılmasına karar verildi.
11	85a-4	Muharremi'l-harâm 927 Aralık/Ocak 1520/1521	Sahipsiz ata nafaka tayin edilmesi	Üsküdar'da sahipsiz ata günlük 2 akçe nafaka ödenmesine karar verildi.
12	85a-5	Safer 927 Ocak/Şubat 1521	Sahipsiz atın satılması	Üsküdar'da sahipsiz ata 63 akçe nafaka ödenmesine, 4 akçe defter, 6 akçe komisyoncu ücreti, toplam 240 akçeye satılmasına karar verildi.
13	85a-6	Muharremi'l-harâm 927 Aralık/Ocak 1520/1521	Sahipsiz ata nafaka tayin edilmesi	Üsküdar'da sahipsiz ata hizmet ve nafaka için günlük 2 akçe ödenmesine karar verildi.
14	85a-7	Rebî'ilevvel 927 Şubat/Mart 1521	Sahipsiz atın sahibine teslim edilmesi	Elinde atın sahibi olduğuna dair belgesi olan kişiye at teslim edildi.
15	85a-8	Muharremi'l-harâm 927 Aralık/Ocak 1520/1521	Sahipsiz ata nafaka tayin edilmesi	Üsküdar'da sahipsiz ata hizmet ve nafaka için günlük 2 akçe ödenmesine karar verildi.
16	85a-9	Safer 927 Ocak/Şubat 1521	Sahipsiz atın satılması	Sahipsiz ata 62 akçe nafaka ödenmesine, 14 akçe defter, 6 akçe komisyoncu ücreti, kalıcı olarak kişiye teslimi 88 akçe olmak üzere toplam 170 akçeye satılmasına karar verildi.
17	88b-3	Safer 927 Ocak/Şubat 1521	Atın sahibine teslim edilmesi	Ulak olarak verilen atın sahibi olan yoğurtçuya teslim edilmesine karar verilip deftere kaydedildi.
18	89a-2	Safer 927 Ocak/Şubat 1521	Atın sahibine teslim edilmesi	Sahibi olduğunu belirterek belgeleriyle ve iki kişinin şahitliğiyle gelen kişiye atının teslim edilmesine karar verilip deftere kaydedildi.
19	89b-3	Rebî'ilevvel 927 Şubat/Mart 1521	Emanet atların vekillerine teslim edilmesi	Mahallede emanet bırakılan iki atın sahipleri olduğunu belirten ve belgeleriyle gelen kişilere atların teslim edilmesine karar verilip deftere kaydedildi.
20	102b-1	Cemâziyelûlâ 926 Nisan/Mayıs 1520	Sahipsiz ata nafaka tayin edilmesi	Sahipsiz ata günlük 1 akçe nafaka belirlenip korunmasına ve anılan yerde emanete bırakılmasına karar verildi.
21	106a-1	Şa'bani'l-mübârek 926 Temmuz/Ağustos 1520	Başıboş ata nafaka tayin edilmesi	Sahipsiz ata günlük 1,5 akçe nafaka belirlenip sicile kaydedildi.
22	120a-1	Saferi'l-muzaffer 927 Ocak/Şubat 1521	Ata nafaka tayin edilmesi	Sahipsiz ata günlük 2 akçe nafaka ve 2 pulluk saman değer biçildi.
23	120a-2	Saferi'l-muzaffer 927 Ocak/Şubat 1521	Sahipsiz ata nafaka tayin edilmesi	Üsküdar'da sahipsiz ata 2 akçe nafaka verilmesine karar verildi.

24	120a-3	Saferi'l-muzaffer 927 Ocak/Şubat 1521	Ulak ata nafaka tayin edilmesi	Ulak ata günlük 2 akçe ve 2 pulluk saman değeri biçildi.
25	120a-4	Saferi'l-muzaffer 927 Ocak/Şubat 1521	Ulak ata nafaka tayin edilmesi	Ulak ata günlük 2 akçe ve 2 pulluk saman değeri biçildi.
26	120a-5	Rebi'ilevvel 927 Şubat/Mart 1521	Sahipsiz atın satılması	At 100 akçeye satılıp deftere kaydedildi.
27	120a-6	Rebi'ilevvel 927 Şubat/Mart 1521	Sahipsiz atın satılması	At 150 akçeye satılıp deftere kaydedildi.
28	120a-7	Rebi'ilevvel 927 Şubat/Mart 1521	Sahipsiz atın satılması	At 300 akçeye satılıp deftere kaydedildi.

Şekil 3. Tablo-2'de 16. satırda Belge No: [85a-9] Sahipsiz atın satılmasına ilişkin belge.

Yazma sebebi budur ki,

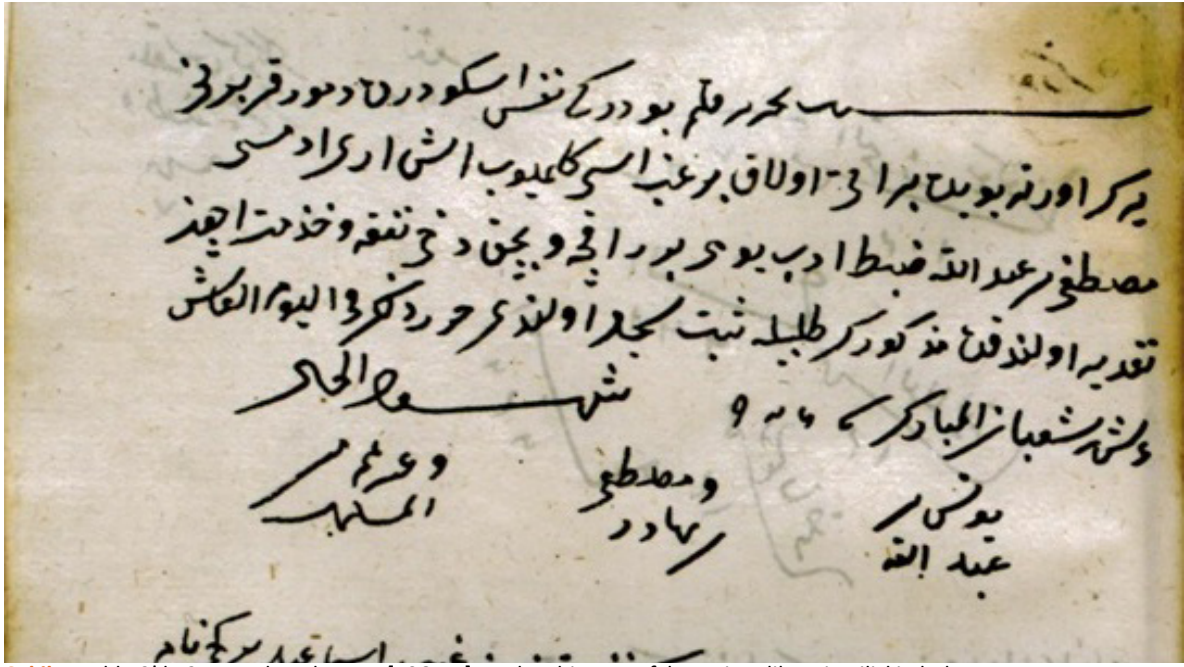
Anılan at sahibinin çıkması için beklenen süre tamamlandıktan sonra pazarda açık arttırmayla yüz yetmiş akçeye çıkıp satıldı.

Ocak/Şubat 1521

Nafaka	62
Defter	14
Komisyon	6
Kalıcı kişiye teslim	88

Şahitler

Mahmud Fakik b. Shak ve Mehmed b.(...) ve diğerleri.

Şekil 4. Tablo 2'de 21.satırda Belge No: [106a-1] Başiboş bir ata nafaka tayin edilmesine ilişkin belge.

Yazma sebebi budur ki

Şahıs Üsküdar'da (...) demir kır burnu (...) orta boyda bir atı haberci bırakıp, sahibi gelmeyince becerikli insan Mustafa b. Abdullah tutup nafaka ve hizmet için günlük bir buçuk akçe belirlendiği adı geçen kişinin talebiyle deftere kaydedildi.

Temmuz/Ağustos 1520

Bilirkişiler: Yunus b. Abdullah ve Mustafa b. Bahadır ve diğer müslümanlar.

Tartışma

Hayvan haklarını savunmanın amacı, hayvanların temel hak ve özgürlüklerini temin etmek, acı ve işkence çekmelerini, aç kalmalarını, basit zevkler için doğal ortamlarından koparılmalarını engellemektir. Hayvan haklarına bağlı kalmak, onları sevmek ve onlara karşı acıma duygusu beslemek, bir insanlık görevidir. Hayvan haklarına saygı, bu konuda sorunların ve yanlışlıkların düzeltilmesi, insan hakları ve ahlaki normlarla olduğu kadar²⁴ toplumsal koşullar ve hukuk kuralları ile de doğru orantılıdır.

XVI.yüzyılda Sultan II. Bayezid zamanında toplumsal yapının düzenlenmesi ve hukuk sisteminin gelişmesi amacıyla hazırlanan Bursa (1502), Edirne (1502) ve İstanbul (1502?) İhtisâb Kanunname hükümlerinde hayvanların korunmasına ilişkin olarak nalbantlar ve hamalların dikkat etmeleri gereken noktalar belirlenmiştir. Bursa İhtisab Kanunu'nda (İlk Standartlar Kanunu); "Ve eskiden kanun öyle imiş ki bir nalbant hayvan ayağına mih değirip sakatlırsa iyi oluncaya kadar timarını nalbant yapar ve yemini kendi yanından verirmiş. Bu eski karar aynen kabul edildi" . "Ve hamallar nalsız at kullanmayıp bağ yükünün iki yükünden ziyade getirmeyecek. Katır odununun uzunluğu üç karış, deve odunu altı karış olur. Ve Uludağ'dan nasıl yükletilmiş ise şehre o halde gelirdi. Halen bölünüp kısa kesilirmiş. Men edilip eski kanun kararlaştırıldı" denilmektedir.^{12,25} Tarihi kesin olarak bilinmeyen İstanbul İhtisab Kanunu'nda da "Ve ayağı yaramaz bârgiri işletmeyeler. Ve at ve katır ve eşek ayağını gözedeler ve semerin göreler. Ve ağır yük urmayalar; zira dilsüz canavardır.

Her kangısında eksük bulunursa, sâhibine tamam etdüre. Esemeyeni gereği gibi hakkından gele. Ve hammâllar ağır yük urmayalar, müte'aref üzerine ola" şeklinde kurallar açıkca belirtilmiştir.^{13,18,26} Hukuki metinlerde, özellikle yük hayvanlarına aşırı yük yüklenmemesi ve çalışma süreleri konularının ele alındığı gözlenmiştir. Divan defterlerinde yer alan 1587 tarihli bir fermanla, at, katır ve beygir hamallarının zayıf ve güçsüz hayvanlara yük taşıttıkları; kötü semer kullandıkları ve yüklerinin dengesiz ve taşıyabileceklerinden çok olduğu vurgulanarak bu durumun düzeltilmesi istenmiştir.^{13,25}

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 ve 2 Numaralı Sicil kayıtları incelendiğinde o dönem Osmanlı Devleti'nde genelde hayvanların özeld e atların korunması konusunun gelenek, görenek ve yasal düzenlemeler çerçevesinde değerlendirilip uygulamaların yapıldığı ve hayvanlara kasıtlı olarak zarar verilmemesi konusunda duyarlılığa sahip olunduğu görülmektedir.

Ancak bunun yanında geleneksel batı düşüncesi, batılı olmayanlara oranla hayvanlara karşı daha az saygılı olsa da çağdaş hayvan hakları düşüncesinin doğuşu Batı'da gerçekleştiği görülmektedir.²⁷ Modern anlamda ilk göze çarpan hayvan hakları hareketi XIX. yüzyılda İngiltere'de özellikle hayvan deneylerini ele alan hareketle ve Amerika'da XIX.yüzyılda atlara ve çiftlik hayvanlarına işkence sebebiyle ortaya çıkmıştır. Hayvanlarla ilgili ilk yasa çiftlik hayvanlarının taşınması sırasında su ve gıda temin edilmesi ve her 24 saatte bir hayvanlara dört saatlik istirahat verilmesi ortamının oluşturulması için tasarlanmıştır.²⁸ Bunu birçok ülkede çok sayıda hayvanın korunmasına yönelik çıkarılan yasalar izlemiştir. Örneğin; 1838'de Saksonya'da, 1850'de Fransa'da ve 1866'da New York'ta benzer ve daha gelişmiş yasalar yürürlüğe konmuştur.²⁹

Hayvanların korunması ve haklarıyla ilintili olarak 1960 yılların başından itibaren dünyanın farklı yerlerinde hayvanın yaşam kalitesini yansıtan bir kavram olan hayvan gönenci konusu tartışılmaya başlanmıştır. Genel olarak hayvanın gereksinimlerinin karşılanması ve hayvana zarar ve acı verecek koşulların engellenmesini kapsayan hayvan gönenci kavramına yönelik tartışmaların etkisiyle²⁸ ve aynı zamanda sosyal ve etik açıdan tüm hayvanların yaşamlarının güvence altına alınması yolunda kaydedilen önemli mesafeler bağlamında 15 Ekim 1978 tarihinde UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü) "Hayvan Hakları Evrensel Beyanname"si kabul edilmiştir.³⁰ Ortak düşünsel temelleri ancak iki ayrı konu olan, hayvanlara acı çekmelerini önleyecek birtakım haklar tanınmasını savunan felsefi ilked en yola çıkarak belirlenen hayvan haklarına ve hayvanların zarar görmelerinin engellenmesi ve gereksinimlerinin karşılanmasına ilişkin hayvan gönencine yönelik konular beyanname içerisinde açık bir şekilde belirtilmiştir.²⁸

Hayvan Hakları Evrensel Beyanname'sinin 1.maddesinde bütün hayvanların eşit haklara, 2.maddesinde bütün hayvanların saygı gösterilme hakkına sahip olduğu, 3.maddesinde hayvanlara kötü davranılmayacağı, 5.maddesinde bir insanın desteğine ihtiyaç duyan her hayvanın uygun beslenme ve bakım hakkına sahip olduğu, hiç bir koşulda terk edilemeyeceği, 9.maddesinde hayvanların kendilerine özgü yasal statüleri ve haklarının hukuk tarafından tanınmak zorunda olduğu, hayvanların güvenliğinin devlet tarafından korunma altına alınması gerektiği belirtilmektedir.³⁰

Türk tarihinde hayvan hakları, gönenci ve hayvanları koruma konularının, özellikle de Türklerin yaşamı içerisinde önemli bir yere sahip olan atın korunmasının çok eski dönemlerden itibaren yasal düzenlemeler çerçevesinde kadı sicilleri içinde de açık bir şekilde yer aldığı, sahihsiz atların sahiplerinin bulunması için gösterilen çabalar, atların korunarak barınmalarının sağlanması için sahip tayin edilmesi, atların sağlıklı kalmaları, beslenmeleri ve bakımları için gereken nafakanın belirlenmesi,

kullanıldıkları işlere yönelik ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların karşılanması için yapılması gerekenlerin sicillere kaydedildiği görülmüştür. Bu açıdan sicillerdeki kayıtlarda yer alan bilgilerin Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesine temel teşkil ettiği ve atın korunması uygulamalarından hareketle, bilinenin aksine hayvan hakları hareketinin batı dünyasından yaklaşık 500 yıl öncesine tarihlendiği görülmüştür. Bu konuda ulaşılan ve bilimsel literatürde sunulan belgeler Osmanlı devletinin hayvan haklarının savunulması konusunda bulunduğu noktayı aynı zamanda etik açıdan gösterdiği için çok önemlidir.

Batıda hayvanların korunmasına ilişkin hukuksal düzenlemeler XIX. yüzyıla dek uzanmakla birlikte Türkiye’de hayvanların korunmasına ilişkin yasal düzenleme XXI.yüzyıl başında gerçekleştirilmiştir. 24.06.2004 tarihli ve 25509 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu’nun amacı; “hayvanların rahat yaşamalarını ve hayvanlara iyi ve uygun muamele edilmesini temin etmek, hayvanların acı, ıstırap ve eziyet çekmelerine karşı en iyi şekilde korunmalarını, her türlü mağduriyetlerinin önlenmesini sağlamaktır.” şeklinde belirlenmiş ve herhangi bir ayırım yapılmaksızın “hayvanlar” ifadesine yer verilmiştir. Kanunun ilkeler başlıklı 4.maddesi hayvanların korunmasına ve rahat yaşamalarına, 5. maddesi hayvanların sahiplenilmesi ve bakımına, 6.maddesi sähipsiz ve güçten düşmüş hayvanların korunmasına ilişkin hükümler içermektedir.³¹

Tablo 1 ve 2 de verilen sicillerde yer alan bilgi ve belgeler ile Şekil 1,2,3 ve 4’te açıklamalı olarak yer alan atların bakımı, beslenmesi ve sağlık koşullarının düzeltilmesi için alınan kararların Türkiye’de hayvanların korunması ve gönencine yönelik düzenlemelere açık bir şekilde temel teşkil ettiği görülmüştür.

Türkiye’de atların korunması ve at yetiştiriciliğinde gönence yönelik bir düzenleme olmamakla birlikte hayvanların korunmasına yönelik olarak 1912 yılında kurulan İstanbul Himâye-i Hayvânât Cemiyeti, kuruluşundan iki sene sonra Osmanlı Devleti’nin 1.Dünya Savaşına girmesi nedeniyle, faaliyetlerine zorunlu olarak son vermiş, diğer taraftan, aynı dönemde Cenevre’de bulunan Hayvanları Koruma Derneği ile yapılan yazışmalardan, hayvanların, özellikle savaş sırasında kullanılan atların korunmasına yönelik girişimler hakkında bilgi alındığı ve konuya gösterilen ilginin devam ettiği saptanmıştır.³² Günümüzde farklı yasal düzenlemelerde atlarla ilgili hükümler yer almaktadır. 2004 yılında yürürlüğe giren 5199 sayılı “Hayvan Hakları Koruma Kanununun” 4,6 ve 14 maddesi atlarla ilgilidir. 2011 yılında yürürlüğe giren “Hayvanların Nakilleri Sırasında Refahı ve Korunması Yönetmeliği”nde tek tırnaklılarla ilgili ayrıntılı hükümler bulunmaktadır. 2011 yılında yürürlüğe giren ve 2014 yılında değişiklik yapılan “Çiftlik Hayvanlarının Refahına İlişkin Yönetmelik”te çiftlik hayvanları tanımı içine atlar da alınabilir.³³

Şer’i siciller içinde dönemiyle bağlantılı olarak bu kadar önemli bir yere sahip olan atların korunmasına yönelik ilk majör ve ulusal düzenleme de ancak 1970 yılında sicillerde yer alan bilgilerden yaklaşık 500 yıl sonra Amerika Birleşik Devleti’nde At Koruma Kanunu adıyla yapılmıştır.³⁴

Sonuç

Türk tarihinde insanların hayvanlara sahip olma ve yararlanma hakkının tanınıp onaylandığı bununla birlikte, hayvanlara karşı kötü davranışlar ve kasıtlı zarar vermenin doğru bulunmadığı görülmektedir.

Hayvan haklarına çekilen dikkatler hayvan hakları kuramının bilincinde olan bir toplum ortaya çıkarmış, söz konusu kavramlar hayvanlara yönelik muamelelerle ilgili kuramın etik ve hukuki dayanağını oluşturmuştur. Dolayısıyla hayvanların hukuki statüsü taşınır mal statüsünden daha ileri seviyede olmuştur.

Hayvan haklarının XX. yüzyılın başında Avrupa ve ABD savunulmaya başlandığı düşünülürse, sicillerdeki hayvanlara özellikle atların korunmasına yönelik kayıtların çok ileri bir hukuk anlayışının ürünü olduğu görülmektedir.

Türk tarihinde hayvan gönenci ve hayvanları koruma konularının, özellikle de Türklerin yaşamı içerisinde önemli bir yere sahip olan atın korunmasının çok eski dönemlerden itibaren yasal düzenlemeler çerçevesinde kadı sicilleri içinde de açık bir şekilde yer aldığı, sahihsiz atların sahiplerinin bulunması için gösterilen çabalar, atların korunarak barınmalarının sağlanması için sahip tayin edilmesi, atların sağlıklı kalmaları, beslenmeleri ve bakımları için gereken nafakanın belirlenmesi, kullanıldıkları işlere yönelik ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların karşılanması için yapılması gerekenlerin sicillere kaydedildiği görülmüştür. Bu açıdan sicillerdeki kayıtlarda yer alan bilgilerin Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesine temel teşkil ettiği, atın korunması uygulamalarından hareketle bilinenin aksine hayvan hakları hareketinin batı dünyasından yaklaşık 500 yıl öncesine tarihlendiği görülmüştür.

Teşekkür

ESOGU İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Ali ÇELİK'e çalışmada kullanılan Osmanlıca metinlerin değerlendirilmesi konusunda verdiği destekler için teşekkür ederim.

Kaynaklar

1. Akman E. Türk kültüründe ve Azerbaycan destanlarında at. Kastamonu Eğitim Dergisi 2003; 1, 233-248
2. Altuntaş M. Geçmişten günümüze at. Türk Veteriner Hekimliği Dergisi 2000; 1, 37.
3. Belek K. Eski Türklerde at ve at kültürü (Dünden bugüne Kırgız kültürel hayatı örneği) Gazitürkiyat 2015; 16, 111-128.
4. Delice TB. Türkmen kültüründe at. International Journal Of Science Culture And Sport, Special Issue 2015;4, 537-546.
5. Göngör A,Uzun Ş, Battı B, Tura E. Sinop ylıkıları. Karadeniz Araştırmaları 2015; 44, 59-72.
6. Çınar AA. Türklerde At ve Atçılık. Ankara: Feryal Matbaası, 1993.
7. Erhat A. Mitoloji Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984.
8. Çatalbaş R. Türklerde hayvan sembolizmi ve din ilişkisi. Turan-Sam 2011; 3, 49-60.
9. Elmalı H. İslâm'da hayvan hakları. Yeni Ümit Dergisi 2012; 98, 18-22.
10. Bayraktar M. İslam kültüründe hayvan. In:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998. S.85-92.
11. Bayraktaroğlu N. Türklerde hayvanın önemi, Padişah Fatih, II. Beyazıt ve III. Murat'ın hayvanlarla ilgili fermanı. (<http://www/tarihgazetesi.net/index.php/turk-tarihi/1324-tuerklerde-hayvan-n-oenemi-padisah-fatih-ii-bayez-d-ve-iii-murat-n-hayvanlarla-ilgili-ferman>. Erişim tarihi 12.02.2015)
12. Sungurbey İ. Hayvan Hakları. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları 3796; Hukuk Fakültesi Yayınları 5, 1993.
13. Gürler M, Osmanağaoğlu Ş. Türkiye'de Hayvanları Koruma Kanunu'nun tarihsel gelişimi. Kafkas Üniv Vet Fak Derg 2009; 15, 325-330.
14. Şen M. Baytarnameler. Ed. Emine Gürsoy Naskalı. In:Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık. İstanbul: Resim Matbaacılık, 1995. S. 177-263.
15. Yiğit A,Yaşar A. 15. yy'a ait bir baytarnamede at hekimliğinde koterizasyon. Lokman Hekim Journal 2013; 3, 30-37.
16. Aydın B, Tak E. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 numaralı Sicil (H.919-927/M.1513-1521). Ed. Yılmaz C. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi (ISAM), TDV Yayın Matbaası, 2008.
17. Günalan R, Kemal V, Altıntop Ö, et al. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 numaralı Sicil (H.924-927/M.1518-1521). Ed. Yılmaz C. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi (ISAM), TDV Yayın Matbaası, 2010.
18. Akgündüz A. Osmanlı Devleti'nde Belediye Teşkilâtı ve Belediye Kanunları. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2005.
19. Akgündüz A. İslam hukukunun Osmanlı Devleti'nde tatbiki: Şer'iyeh Mahkemeleri ve Şer'iyeh Sicilleri. İslam Hukuku Araştırma Dergisi 2009; 14, 13-48.
20. Akgündüz A. Şer'iyeh Sicilleri Mahiyeti Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler. İstanbul: TDA Vakfı, 1998.
21. Ekinci EB. Osmanlı Devleti'nde mahkemeler ve kadılık müessesesi. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 2005; 3, 417-419.

22. Demir A. Konya Şer'iyeye Sicilleri'nde rıza senedi örnekleri (1659–1749). *History Studies International Journal of History* 2012; 31–46.
23. Tok O. Osmanlı Dönemi hekim hasta ilişkileri. *Turkish Studies* 2008; 34, 788–805.
24. Ilgar R. Türkiye'de hayvan hakları ihlallerine coğrafi açıdan bakış. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2007; 16, 347-360.
25. Karataş Ş. Osmanlıda Tüketici ve Hayvan Hakları Tüzüğü, *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi* 2014; 13, 47-52.
26. Özkul T, Sarıbaş T, Uzabacı E, et al. Türk toplumunun hayvan hakları kavramına yaklaşımının belirlenmesine yönelik bir araştırma: I. Demografik özelliklere göre tutum analizi. *Kafkas Üniv Vet Fak Derg* 2013; 19, 167–171.
27. DeGrazia D. Hayvan Hakları (Çev. Hakan Gür). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006.
28. Antalya AA. Avrupa Birliği ve Türkiye'de Hayvan Refahı Uygulamaları. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, AB Basılmamış Uzmanlık Tezi, Ankara 2007.
29. Abanoz N. Çağdaş Toplumlarda Hayvan Hakları ve Refahı. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.
30. Hayvan Hakları Evrensel Beyanamesi http://petveteriner.com.tr/kanunlar/hayvan_haklari.pdf (Erişim tarihi: 16.12.2016)
31. TC Resmi Gazete (2004) Hayvanları Koruma Kanunu. 1 Temmuz 2004. Başbakanlık Basımevi. Ankara.
32. Melikoğlu B. Türkiye'de kurulan ilk hayvanları koruma derneğinin tarihsel gelişimi. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi* 2009; 80, 37-44.
33. İzmirli S. At yetiştiriciliğinde gönenc (refah): Türkiye'de ilgili mevzuatın değerlendirilmesi. V.Ulusal Veterinerlik Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu; 2016; Bildiri Özet Kitabı, Bursa. S.90.
34. Underwood WJ, McGlone JJ, Swanson J, et al. Equine welfare. Eds.Bayne K, Turner PV. In: *Laboratory Animal Welfare*. Academic Press; pp.267-272.